

OMMAVIY BAYRAM, TOMOSHALARNING JAMIYATDA TUTGAN O'RNI**Isayeva Barno****Djurayev Rustam***Respublika musiqa va san'at kolleji*

«Bayram» — turkcha soʻzdan olingan boʻlib, toʻy, marosim, xursandchilik degan maʼnolarni bildiradi. Bayram soʻzining turli talqinlari bor. Bizningcha, falsafiy ensiklopediyada berilgan Bayram — insonlar xursandchiligining yigʻindisi»,—degan talqin eng togʻrisi deb hisoblanadi. Bayram ijtimoiy mahalliy hayotning eng muhim qismlaridan boʻlib, shodiyona, xursandchilikni vujudga keltiradigan voqealarni nishonlaydi. Ommaviy bayramlarning ommabopligi shundaki, birinchi navbatda, u amaliy namoyish etilganda, opining chuqur ijtimoiy- psixologik ildiziga ega ekanligi namoyon boʻlib, sahnalashtirish jarayonida tasodifiy hoi va elementlarga yoʻl qoʻyilmaydi. Ommaviy bayramlar baʼzi bir tashkilotchi yoki tashkilotning xohishiga qarab oʻtkazilmasdan, balki keng xalq ommasining bayramga boʻlgan maʼnaviy ehtiyoji tugʻilganda oʻtkazilsa, haqiqiy bayram tomoshasi yuzaga keladi. Mustaqillik gʻoyalarini keng xalq ommasiga singdirish, ulardagi yuksak fuqarolik tushunchalarini tarbiyalashda ommaviy bayramlarning tutgan oʻrni beqiyosdir. Hech qaysi teatr, hatto eng kattasi ham ommaviy bayramlar insonga taʼsir qilgandek koʻplab xalq ommasiga taʼsir qila olmaydi. Shuning uchun ham ommaviy bayramlar rejissyorining jamʼiyat oldidagi masʼuliyati juda ham katta. Ushbu damda insonlarning xohishlarida boʻlmasin, xoh qishloqda boʻlsin, bayramda qatnashishga, bir-birlari bilan muloqotda boʻlishga intilishlari katta ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, istiqlol nashidasini surayotgan mamlakatimizda, jamiyatimizdagi maʼnaviy-siyosiy muhit barkamollashib shaxsning boʻsh vaqtini unumli hordiq chiqarishini togʻri tashkil qilishga katta ahamiyat berilmoqda. Shuni aytib oʻtish joizki, ommaviy bayramlar tarixi, ayniqsa, Oʻzbekiston bayramlari tarixining kelib chiqish genezisi, uning turlari toʻliq oʻrganilmagan. Tarix shunday fanki, qanchalik chuqur oʻrgansak, shunchalik kam bilishimizga ishonchimiz komil boʻladi. Ayniqsa, ommaviy bayramlar tarixi juda ham kam oʻrganilgan. Bu sohada birinchilardan boʻlib faisafa fanlar doktori, professor U.X.Qoraboyev ilmiy izlanishlarida Oʻzbekiston bayramlari fani rivojiga oʻzining katta hissasini qoʻshdi. Uning « Oʻzbekiston bayramlari», « Oʻzbekiston bayramlari tarixi» kitoblarida bu mavzuga chuqur, ilmiy yondashilib, bayramlarning kelib chiqish tarixi toʻliq yoritishga harakat qilingan. Yaqin davrlargacha bayramlar tarixi umumiy sanʼat tarixi sifatida (adabiyot va teatr) oʻrganilib kelingan edi. Lekin ommaviy bayram va tomoshalar har bir tarixiy davrda tarbiya va maʼrifatning asosiy oʻgiti sifatida yuqori oʻrinlardan birini egallab kelgan. Ommaviy bayramlar tarixi zarvaraqlariga qisqacha nazar solsak, oʻzining gʻoyaviy jihatdan kompozitsion butun boʻlgan qadimgi Yunoniston va Rim davridagi bayramlardan boshlasak boʻladi. Albatta, qadimgi

Yunoniston va Rim bayramlarigacha ham insoniyat paydo boʻlganidan keyingi davrda bayramlar vujudga kelib, shakllangan. Lekin bu bayramlar oʻzining maʼnaviy, intellektual darajasi, ifodaviy shakllari jihatidan primitiv xususiyatga ega boʻlib, kompozitsion yaxlitlikka ega boʻlmagan. Qadimgi Yunoniston va Rim davrida lashkil qilinib, oʻtkazilgan xalq bayramlarida ommaviy bayramlar dram aturgiyasi va rejissurasining elementlari vujudga kelgan. Qadimgi yunonlarda bayram oʻziga xos mustaqil boʻsh vaqt va dam olishning bir shakli boʻlib, hatto doimiy jihatdan ham uzviy, faol mashgʻulot turiga aylangan. Bizga maʼlumki, Delfe, Pifiy, Nemeysk va Panfin oʻyinlari juda ham ommabop boʻlgan. Lekin bu oʻyinlarning ichida eng mashhuri Olimp oʻyinlari boʻlgan. Olimp oʻyinlari maxsus qurilgan Olimp shahrida 4 yilda bir marotaba oʻtkazilgan. Lekin turli urushlar oqibatida bu oʻyinlar yoʻq boʻlib ketdi. Olimpiya oʻyinlari 776-yildan to eramizdan avvalgi 394- yilgacha 1000 yil oʻtkazilgan boʻlsa, XIX asming oxirida Per de Kuverton tomonidan tiklanib, hozirgi hayotimizning eng goʻzal va nufuzli sport bayramiga aylandi. Yunonistonning koʻp sonli bayramlari ichida, eng yorqin, har tomonlama tashkil qilingan bogʻdorchilik xudosi Dionisga bagʻishlangan bayramlar alohida oʻrinni egallaydi. Bu bayramlarda elladaliklar hayotidagi miqlar (afsonalar) va real hayot bir-biri bilan chambarchas bogʻlanib ketgan. Shu davrdan boshlab, bayramlar tarixiga «tomosha»- (maxsus toshdan qurilgan teatrlardagi tomosha) va «kamaval»-«karrus navalis»-«kema charxpalagi» (Dionisning rangbarang bayramona kelishi) iboralari kirib kelgan D.P.Kallistov oʻzining ilmiy izlanishlarida «Dionis bayramlari oddiy bayram kuni emas, balki bayram qilish kuni boʻlgan»—deb taʼkidlaydi. Bu bayramlarda turli urf-odat va marosimlar bir-birini toʻldirib, xalq ommasi faol ishtirok etib, har bir qatnashchiga musiqa, sport, xor va dramatik musobaqalarda toʻliq, erkin qatnashish huquqi berilgan edi. Rasmiy bayramlar, bu bayramlarning aksi oʻlaroq, hukmron tabaqaning manfaatlarini himoya qilishga bagʻishlangan edi. Ommaviy bayramiarga bunday yondashish, «dam olish» degan tushunchaning oʻzgarishiga olib keldi. Oʻrta asrlarda shaxsning dam olishi, oʻz xohishiga qarab erkin boʻlmay, cherkov, din arboblari tomonidan boshqarilgan. Bu davrda diniy bayramlarning oʻzi ham boʻlgan. Katta yer maydonlariga, ulkan siyosiy kuchga ega boʻlgan cherkov, bayramlarni ham oʻz qoʻliga kiritib, xalq oldida oʻz ustunligini namoyish etib, oʻzining tashviqot quroliga aylantirgan. Cherkovning badavlatligi bu bayramlarda kostyumlarning turli-tumdan rang-barangligini taʼminlab, oʻziga xos teatrlashtirishni vujudga keltirgan, bu esa cherkov marosimlarini ommaviy bayram darajasiga olib chiqishiga yordam bergan. Oʻrta Osiyo xalqlari, jumladan, oʻzbek xalqining ham eng qadimgi davrlardan shakllana boshlagan asrlar boʻyi avloddan-avlodga oʻtib kamol topib bebaho merosiga aylangan bayramlari koʻp. Bu bayramlar eng qadimiy davrlarda xalq ommasi ehtiyoji bilan shakllana borgan, ijtimoiy zarurat asosida rivoj topgan va boshqa xalqlar tajribasi bilan boyib kelgan. oʻzbek xalqi bayramlarini davrlarga boʻlib oʻrganish maqsadga muvofiqdir. Masalan: a) ibtidoiy davrda vujudga kelgan bayram shakllari (bunga ovchilik oʻyinlari, zoofagik (yaʼni totem

hisoblangan ayiq, yowoyi echki, sigir, bu esa ot kabilarga sigʻinish) bayramlar, mehnat o'yinlari, orgaist bayramlari va boshqa bayramlarni kiritish mumkin); b) Oʻrta Osiyo xalqlarining qadimiy (islomgacha boʻlgan) bayramlar;